

TÜRKİYE'DE MERKEZ SAĞ PARTİLERİN GELİŞİMİ, ÖRGÜTLENİŞİ VE AYRIŞMASI (1960-2002)

Ali Ulvi ÖZDEMİR*

Özet

Türkiye’de siyasi partiler yelpazesinin en önemli parçalarından birini “Merkez Sağ” diye nitelendirebileceğimiz partiler oluşturur. Bu ayrım, Osmanlı-Türk modernleşmesinin başlangıcına kadar götürülebilecek önemli bir ayrımın devamıdır. Merkez Sağ, özellikle modernleşmeci ve bir anlamda yukarıdan aşağıya doğru biçimlenen ve Cumhuriyet sonrası büyük ölçüde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile temsil olunan bir değişimci/devrimci devlet geleneğinin karşısında konumlanan, daha çok sivil siyasetin ve akımların ana gövdeyi oluşturduğu daha muhafazakar çevreleri içine alan bir siyasi akım ve bu akımı işaret eden kavram olarak karşımıza çıkar. 1950 -1960 arası Demokrat Parti (DP) ile temsil edilen bu akım, 1960 sonrası siyasi hayatta Adalet Partisi (AP) ile karşılık bulmuş, sonrasında bu ana akımın çevresinde yer alan sağ siyasetin diğer partileri ile çeşitlenmiştir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası Türk siyasal hayatı yeniden Merkez-sol ve Merkez-sağ gibi iki ana eksen etrafında şekillense de Anavatan Partisi (ANAP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile Merkez-Sağ kavramına karşılık gelen alanın giderek daralması olgusu, Türk siyasal hayatında yeni bir dönemin kapısını açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adalet Partisi, Demokrat Parti, Merkez Sağ, Siyasal Partiler, Türk Siyasal Hayatı.

DEVELOPMENT, ORGANIZATION AND DISINTEGRATION OF CENTER-RIGHT PARTIES IN TURKEY (1960-2002)

Abstract

One of the most important parts of the spectrum of political parties in Turkey is the ones that called ‘Center-Right Parties’. This designation is the continuation of a crucial taxonomy that could be traced back to the beginning of the Ottoman-Turk modernization. Center-Right, which is positioned against a reformist state tradition particularly modernist and top-down organized and spearheaded mostly by CHP (Republican People’s Party) after the Republican era, refers to a political movement and a corresponding concept that comprises conservative circles in which civil politics and currents form the main body. The political current, represented by DP (Democrat Party) between 1950 and 1960, moved its course by AP (Justice Party) post 1960 political era, and then were diversified with other Right-Wing parties along the line of this political current. Although Turkish political space was again structured around Center-Left and Center- Right after 12 September 1980 Military Coup D’état, the phenomenon of increasingly narrowing space that points to the concept of Centre-Right opened a new era in Turkish political life with ANAP (Motherland Party) and AK Party (Justice and Development Party).

Key Words: Democrat Party, Centre-Right, Justice Party, Political Parties, Turkish Political Life.

* Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, ulvi68@hotmail.com, ORCID 0000-0001-9078-0423

Giriş

1960 Askeri darbesi sonrasında çok partili hayata geçildiğinde Merkez Sağ'ın en büyük siyasi partisi sıfatını Adalet Partisi (AP) kazanmış bulunuyordu.

1960 sonrası Türk siyasal hayatının en önemli partilerinden biri olan Adalet Partisi, siyasal faaliyetler serbest bırakılır bırakılmaz¹ 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştur.²

AP'nin kuruluşundaki en önemli iki faktör olarak, 27 Mayıs 1960 darbesi ile siyasi yelpazede Demokrat Parti (DP)'nin bıraktığı boşluktan kaynaklanan bir "mağduruiye hissi"ni ortadan kaldırmak ve bu boşluğu kapatarak DP'nin tabanına seslenmek sayılabilir. Bu partinin adının seçilmesinde ve "Adalet" sözcüğünün benimsenmesinde de DP'nin kapatılmasından sonra bu partiden olanlara karşı yapıldığına inanılan muamelelerden duyulan hoşnutsuzluk ve "Adalet" arandığı vurgusunun yapılması etkili olmuştur.³

Adalet Partisi'nin ilk genel başkanı 1960 askeri müdahalesini gerçekleştiren askeri gruba yakın olan⁴ eski bir orgeneral Ragıp Gümüşpala'dır.⁵ Zaten kurucular arasında Gümüşpala dışında kamuoyunda çok tanınan bir isim yoktur. Halk arasında da bir süre için parti "Gümüşpala'nın Partisi" olarak anılmaktadır. Diğer kurucular için "Demokrat Parti'nin sempatanları ve bu partinin ikinci, hatta üçüncü takım elemanları" nitelmesi yapılmaktadır.⁶ Gümüşpala ise 27 Mayıs sonrası emekli edilen subaylar içindeydi ve bu şekilde emekli edilen bazı diğer generaller de kurucular arasındaydı. Oysa Gümüşpala Milli Birlik grubunun içinde ve yakınında olmamasına rağmen DP ile özdeşleşmemiş biri olarak 3. Ordu komutanıyken önce Genelkurmay Başkanlığına getirilmiş, ancak 3 ay sonra, 2 Ağustos 1960 tasfiyesi ile⁷ emekli edilmişti. Kurucu meclise de seçilmeyen Gümüşpala bu gelişmelere tepki olarak AP'nin ilk genel başkanlığını kabul etmiştir.⁸

¹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, Ekim 1995, s. 192.

² Tanel Demirel, **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004, s. 28.

³ Demirel, **a.g.e.**, aynı yer.

⁴ Ahmad, **a.g.e.**, aynı yer.

⁵ Demirel, **a.g.e.** s. 31.

⁶ Demirel, **a.g.e.**, aynı yer.

⁷ Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der.) İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tomak, Belge Yayınları, Aralık 1990, s. 138

⁸ Demirel, **a.g.e.** s. 32.

AP, 1960 darbesi sonrası kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ile birlikte kapatılan DP'nin siyasal tabanına seslenen ve dolayısıyla DP'nin tarihi mirasçısı olan bir parti olarak 1960 darbesi sonrası Türk siyasal hayatında yerini almıştır.⁹

1. Merkez Sağ Kavramı

AP, aynı zamanda Türkiye'de "Merkez Sağ" dediğimiz kavramsal çerçeve içinde oluşan bir geleneğin önemli bir halkasıdır. Bu çerçeveye yakından baktığımızda Türk siyasal hayatında bir önceki halka olarak DP'yi bulmakla birlikte soy çizgisi açısından daha gerilere gitmek mümkündür. Sosyolojik olarak bu söylem ve kavramlaştırma, Cumhuriyet öncesine ve Tanzimat'a kadar giden bir süreçte ortaya çıkan iki ana akımı tarif etmekte (ya da onu temsil etmekte) kullanılmaktadır. Bu noktada Cumhuriyet ile Tanzimatı bir çizgi ile birleştiren bakış, "Batılılaşma" ve "Sekülerleşme" gibi ayakları olan ve Cumhuriyet ile toplumda üstten aşağıya doğru gerçekleşen "kültür devrimi" ni benimseyen şehrili üst ve orta sınıf ile bunlar dışında kalıp daha büyük bir kesimi oluşturan kesimler arasındaki bir ayırmadan yola çıkmaktadır.¹⁰ Bu açıdan Cumhuriyet'i başlangıç alırsak ana akım olarak Merkez Sağ'ın karşısında konumlandığı çizgi, "devletin resmi ideolojisinin temsilcisi Cumhuriyetçi CHP" olmakta, Merkez Sağ çizgi ise bu akımın karşısında biraz önce sözünü ettiğimiz geniş kesimi tarif etmek üzere "milletin, sivil siyasetin, demokrasinin temsilcisi Demokrat Parti" olmaktadır. Bir başka deyişle Merkez Sağ'ın başlangıcı DP geleneğidir.¹¹ DP'nin başlangıç sayılmasında çok partili hayatın başlangıç alınması ve daha sonraki ardıllarının kendilerini DP'nin mirasçısı olarak görmeleri önemli etkenlerdir.

Burada CHP'nin kültürel dönüştürücü yanının toplumun büyük ölçüde dini değerler ve semboller ile belirlenen değerlerine karşıt olarak algılanışı da önemlidir. DP'nin Merkez Sağ'ın öncüsü olarak öne çıkmasında bu değerlere yaslanması önemlidir. Ancak DP ve Merkez Sağ'ın, bu karşıtlıkta memnuniyetsiz olan bütün kesimlere ve toplumsal tabana oturmadığını, en azından lider kadroları açısından toplumsal tabanı ile bir farklılık yaşadığını peşinen söylemek gerekir.¹² Bu bakımdan Merkez Sağ olarak adlandırılan ve DP ile başlatılan çizginin, CHP ile temsil edilen ve toplumu kökten ve kültürel olarak değiştirmeyi hedefleyen akımdan, toplumu "fazla üzerine gitmeden modernleştirme" diyebileceğimiz bir proje ile siyasi temsil zemininde ayrıldığını söyleyebiliriz. Bu açıdan Merkez Sağı, "Geniş kitlelerin inanç, değer ve hayat tarzının siyasi temsili, liberal ekonomik politikalar ve bunlar

⁹ Ahmad, a.g.e., aynı yer; (Der.) Schick-Tomak, a.g.e., s. 139.

¹⁰ Nuray Mert, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, Birinci Baskı, Ağustos, 2007, s. 19.

¹¹ Mert, a.g.e., aynı yer.

¹² Mert, a.g.e., s.21.

üzerinden yürüyen bir modernleşme” olarak tanımlamak mümkündür.¹³ Bunu somut olarak açıklarsak modernleşmeye toptan karşı aşırı milliyetçi akımlar ve bugün islamcı olarak niteleyebileceğimiz koyu dindar akımlar ile Merkez Sağ çizgi ve bunu temsil eden partiler arasında, bir başka deyişle koyu milliyetçilik ve dindar muhafazakarlık ile Merkez Sağ arasında, ince bir bağın olduğundan söz etmek gerekir. Ancak bu ana akım dışındaki akımların hepsinin DP'nin yarattığı “cumhuriyet geleneğine itiraz” atmosferinden yararlandığını da unutmamak gerekir.¹⁴ Arada bir sınır çizgisinin varlığından kuşku duymamakla birlikte çizginin her iki tarafı arasında bir geçişlilik halinin yarattığı gerilim, Türk siyasal hayatının her aşamasında kendini göstermiştir.¹⁵

AP'nin yukardaki gelenek bağlamında DP'nin tarihsel mirasçısı olduğu ise şüphesizdir.¹⁶

2. Dönemsel Olarak Merkez Sağ Partiler

Merkez sağ partilerin kısa bir analizi için, tarihsel gelişimde bazı kırılma noktalarının olduğu düşünüldüğünde birtakım dönemselleştirmeler yapmak gerekmektedir. Bu noktada toplumsal tabanın köy-kent dengesi içindeki gelişimi açısından iki ana dönemden söz edebiliriz:

1. Türkiye'nin nüfus çoğunluğunun ve sağ partilerin oy tabanının büyük ölçüde köylerde olduğu dönem.
2. Merkez sağ partilerin oy tabanının büyük ölçüde şehirlerdeki köylerde (varoşlarda) olduğu dönem.

Buna karşılık başka bir dönemselleştirme de mümkündür.

3. Soğuk Savaş ve Sonrasında Merkez Sağ Partilerin Gelişimi

1. Adalet Partisi (AP): Kuruluştan İktidara, İktidardan 12 Mart 1971'e.
2. 12 Mart 1971'den Soğuk Savaşın Bitişine (1990'ların Başına) kadar Merkez Sağ Partiler: 1971-1991
 - a) 1971-1980 (12 Eylül 1980 Askeri Darbesin'e Kadar)
 - b) 1980-1991 arası Geçiş Dönemi: DYP ve ANAP Gerilimi.

¹³ Mert, a.g.e., s.20.

¹⁴ Mert, a.g.e., s.22.

¹⁵ Mert, a.g.e., aynı yer.

¹⁶ Mert, a.g.e., s.23. Bu çalışmada Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Milli Selamet Partisi (MSP), Saadet Partisi (SP), Merkez Sağ kategorisinin temel temsilcisi olan daha büyük oy oranına sahip partiler var olduğu için bu kategoriye dahil edilmemiştir. İyi Parti (İYİ Parti) 2002'den sonra kurulduğu için, bu tarihten sonra kurulan diğer partilerle gibi çalışma dışında bırakılmıştır.

3. Soğuk Savaşın bitişinden Türk Siyasal Hayatının Soğuk Savaşın Bitişini Algılayışına Kadar Geçen Dönemde Merkez Sağ Partiler: 1991-1997 (28 Şubat 1997)

4. 28 Şubat 1997'den Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarına ya da 11 Eylül saldırılarına kadarki Dünya düzeni içinde Merkez Sağ Partiler: 1997-11 Eylül 2001 (ya da Kasım 2002) Arası Dönem

5. 11 Eylül Saldırılarından Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İlk İktidar Dönemine Kadar Merkez Sağ Partiler

3.1. Adalet Partisi, Kuruluştan İktidara, İktidardan 12 Mart 1971'e

AP'nin geleneksel olarak DP'nin tarihsel mirasçısı olduğunu söylemiştik. AP'nin 1961 seçimlerinde seçmenlere iletmek istediği en önemli mesaj da bu gerçeğin mantıki uzantısı olarak DP'nin devamı olduğu yönündeki mesajdır. Bu noktada AP'nin mağduriyet duygusu üzerine politika inşa ettiği ve bu konuda tarihsel bir örnek oluşturduğu söylenebilir.¹⁷

AP 15 Ekim 1961 seçimlerinde başarılı oldu¹⁸ ve % 36, 7 oy alan ve 173 milletvekili çıkaran CHP'nin ardından %34, 8 oy oranı ile 158 milletvekili çıkarıp ikinci parti oldu.¹⁹ Bu dönemde bu yüksek oranın darbeci subaylar arasında bazı huzursuzluklar yaratması sonucunda AP hem Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı'na ses çıkartmamak, hem DP'lilere af çıkartmayı gündeme getirmemek ve hem de CHP ile koalisyona girmek gibi koşulları içeren bir politikaya razı oldu.²⁰

20 Kasım 1961 ile 1 Haziran 1962 arasında 6 ay kadar süren bu zoraki evlilik, yani CHP-AP koalisyonu, 8. İnönü Hükümeti olarak tarihe geçmiştir.²¹ AP tabanının içine sindiremediği bu koalisyon, "rejimi kurtarmak" adına kabul edilmiş, ancak tabanın bu hassasiyetini yumuşatmak için Ragıp Gümüşpala Başbakan Yardımcısı olmayı kabul etmemiştir. Bu aşamada parti yönetici eliti ile parti tabanı arasında bir uyumsuzluğun olduğu söylenebilir.²²

25 Haziran 1962 tarihinde bu kez AP'siz yeni bir koalsiyon kuruldu. Ancak 25 Haziran 1962'de kurulan bu 9. İnönü Hükümeti'nde Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ile birlikte AP'den

¹⁷ Demirel, **a.g.e.** s. 34.

¹⁸ Demirel, **a.g.e.**, aynı yer.

¹⁹ Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Temmuz 1976, s. 239; Taner Demirel, **a.g.e.**, aynı yer.

²⁰ Demirel, **a.g.e.** s. 35

²¹ **Türkiye'nin 42 Hükümeti**, Cafer Demiral (Haz.), Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1973, s. 95.

²² Demirel, **a.g.e.**, aynı yer.

ayrılan bazı bağımsızlar da bulunuyordu.²³ Bu durum AP'nin darbe sonrası karşılaştığı baskılarla ve parti tabanı ile yönetimi arasındaki gerilimle açıklanabilir. Özellikle 1961-1962 döneminde 1960 darbesinin etkileriyle toplumunun belirli ve etkin çevrelerinde AP karşıtı hava devam ediyordu.²⁴

1963 Kasım mahalli seçimlerinde de AP % 46 ile en büyük parti olarak gücünü korumayı başarıyordu.²⁵ Ancak herşeye rağmen AP'nin kendi iç sorunlarının bu dönemde de bittiğinden söz edilemezdi.

AP'nin yönetici elitinin kendi tabanıyla darbe sonrası ortaya çıkan baskıcı hava arasında bir denge sağlama konusunda hassas bir tavır geliştirmesinin, daha sonra Türk siyasal hayatında bütün merkez sağ partilerin benzer biçimde hareket etmeleri konusunda bir geleneğin başlangıcı olduğu da söylenebilir. Böylelikle askeri darbe sonrasında merkez sağ partilerin devletin resmi ideolojisine yakın ama kendi siyasal tabanıyla uzak ve gerilimli bir söylem ve tutum geliştirmek zorunda kaldığını, askeri darbe döneminin etkileri göreceli olarak azaldığında ise tam tersine bu tür partilerin kendi tabanlarının beklentilerine daha yakın ama resmi devlet ideolojisi ile araya giderek daha cüretkar bir mesafe koymak yönünde hareket ettiklerini en azından bir temel hipotez olarak ele alabiliriz. Tabana yaklaşmak ve devletin resmi ideolojisinden uzaklaşmak konusunda sınır Türk siyasal yaşamında uzun süre çoğunlukla askeri kesimin uyarılarıyla çizilmiştir. Bu sınır aşıldığında merkez-sağ partiler askeri kesimle her zaman sorun yaşamışlardır. Bu açıdan en azından AP'nin kuruluş dönemi ile tek başına iktidarda olduğu dönemleri resmi ideolojiyle çok sorun yaşamadığı, taban ile devlet arasında dengenin sağlandığı bir dönem olarak da ele alabiliriz. Bu uyum döneminin en belirgin olduğu aşama ise AP'nin tek başına iktidar olduğu 1965-1969 arası dönemdir diyebiliriz.

Bu uyum döneminde en önemli dönüm noktalarından biri ise 5 Haziran 1964'te parti başkanı Rağıp Gümüşpala'nın ölmesinin ardından²⁶ Süleyman Demirel'in 29 Kasım 1964 tarihinde beklenmedik bir biçimde genel başkan olmasıdır.²⁷ Rağıp Gümüşpala'nın ölümünden hemen sonra yine aynı ay içinde yapılan Senato seçimlerinden de AP yine birinci parti olarak çıkmıştı.²⁸ Dolayısıyla AP kendi iç problemlerine rağmen seçmen gözünde itibarını koruyordu. Bunu izleyen zaman diliminde de AP birinci parti olma avantajını kullanarak Şubat 1965'te YTP-CKMP ve Millet Partisi (MP) ile birlikte

²³ Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 249.

²⁴ Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 253; Demirel, *a.g.e.*, 35-36.

²⁵ Mete Tunçay, "Siyasal Gelişmenin Evreleri," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.7, s.1982; Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 267.

²⁶ Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 276.

²⁷ Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 282.

²⁸ Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 277; Mete Tunçay, *a.g.m.*, s. 1983.

oluşturulan yeni koalisyon hükümetininin 10 bakanlığına sahip olarak en önemli parçası oldu. Ancak AP genel başkanı Süleyman Demirel, henüz milletvekili olmadığı için parlamento dışından Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olurken, Cumhuriyet Senatosu Kayseri üyesi Suat Hayri Ürgüplü Başbakan oldu.²⁹ Bu koalisyon öncesinde de AP başta iç çekişmelerden, özellikle liderlik konusundaki bölünmeden dolayı sıkıntılıydı. Cumhurbaşkanı Gemal Gürsel ise Süleyman Demirel'in başbakanlığına tecrübesizliğinden dolayı karşı çıkmıştır.³⁰ Bu dönemde aynı zamanda AP, 27 Mayıs ile arasındaki gerilimi halka dönük olan söyleminde korumaya özen gösterirken³¹, partinin elit kesimi 27 Mayıs düzeni ile bu gerilimi azaltmaya çaba harcıyordu. Tam bu aşamada 27 Mayıs sonrası Kara Kuvvetleri Komutanı'nın partiye katılması, AP üst yönetimine asker kesimle arayışı yumuşatmak isteği için aradığı ilk önemli fırsatı vermişti.³²

10 Ekim 1965 seçimlerinde AP yükselişinin doruğuna varmış oldu. AP % 53, CHP % 29 oy aldı. Daha da önemlisi TİP'in 15 milletvekiliyle parlamentoya girmesiydi. Bu durum AP'nin "sol akımların toplumdaki etkinliğinden"³³ duyduğu rahatsızlığın bu tarihten sonra daha da yoğunlaşmasının en önemli gerekçelerinden biri oldu.

Süleyman Demirel'in ilk başbakanlığı da 27 Ekim 1965 ile 22 Ekim 1969 arasında süren³⁴ AP iktidarına denk düştü. 1960 sonrasında görece ilk istikrarlı hükümet olan bu dönemde Dış İşleri Bakanı Faruk Sükan ve İhsan Sabri Çağlayangil gibi isimler de Türk siyasal hayatında belirgin hale geldiler. Özellikle özel sektörü ve yabancı sermayeyi teşvik unsurları bu hükümetin temel ideolojik çizgisinin değişmez unsurları olarak ortaya çıktılar.³⁵ Ekonomik açıdan gerçekleştirilen istikrarlı büyüme de halk nezninde AP'nin başarısında ve tek parti hükümetinin sürekliliğinde etkili oldu. Yine bu dönemde DP'liler hakkında çıkarılan af, "27 Mayıs'ın son yenilgisi olarak nitelendirildi.³⁶ Ancak daha önce de değindiğimiz gibi AP'nin özellikle yönetici kesiminde var olan 27 Mayıs zihniyetini ürkütmemek anlayışı ve bir taraftan da tabana verilen "DP'nin devamımız" mesajı, partinin bir bakıma çift karakterli³⁷ yapısının

²⁹ Tunçay, **a.g.m.**, s.1984; Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 285; Demiral, s. 101.

³⁰ Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 285.

³¹ Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 284.

³² Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 287

³³ Mete Tunçay, **a.g.m.**, aynı yer

³⁴ Demiral, **a.g.e.**, s. 103

³⁵ Demirel, **a.g.e.**, s. 46 ve s. 47

³⁶ Tunçay, **a.g.m.**, aynı yer.

³⁷ "Demirel'in parti lideri seçildiği İkinci Büyük Kongre'de yaptığı konuşma da bu çifte söylemli siyasi çizginin diğer örneğiydi. Demirel'e göre AP Kongresi, 'Türk milletinin şikayet hakkının işaretidir. Türk milletinin hakları hiç kimse tarafından gaspedilmeyecektir. Türk milletinin hakları her yerde ve her

Süleyman Demirel liderliğinde de sürmesi anlamına geliyordu. Bu bir bakıma askeri darbeler geleneği bulunan Türkiye’de merkez sağ partilerin giderek karakterize ettikleri bir savunma mekanizmasının ilk örneği olarak değerlendirilebilir.³⁸

3.1.1. Merkez Sağ Partilerin Bıraktığı Bir Miras ve Bir Siyasal Yasa

Daha sonraki yıllarda Türk siyasi hayatına “orduya selam, yola devam” gibi sloganlar ve “Takiyye yapmak” gibi olumsuz politik tanımlamalar ve söylemler armağan edecek olan sürecin tarihsel ve toplumsal mirasının sonraki yılların merkez sağ parti geleneğinden türeyen bütün siyasal oluşumlarca üstlenildiğini söylemek yanlış olmaz. Örneğin 1965-1971 arasındaki dönemde 1961 anayasasının getirdiği özgürlüklerden ve bu özgürlüklerin toplumdaki sol etkinliği artırmasından şikayet eden Demirel,³⁹ “Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs inkılabına dayanan ve milli iradenin tasvibine mazhar olan Anayasamızı ruhu ve metni ile hakim kılmanın’ şaşmaz hedefleri arasında olduğunu da” ifade ediyordu.⁴⁰

Daha sonraki yıllarda özellikle asıl korkulan Silahlı Kuvvetlere karşı Turgut Özal tarafından laiklik konusunda yatıştırıcı olmak amacıyla “Bakın benim aileme”, ya da Tansu Çiller tarafından “iktidarımız zamanında laikliğe aykırı hiçbir yasa çıkartmadık” gibi söylemlerde bulunulması da bu yatıştırıcı siyasetin bir uzantısıdır. Bir başka deyişle 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra, Merkez Sağ partilerin Silahlı Kuvvetleri asıl yatıştırılması ve tatmin edilmesi gereken odak olarak görme anlayışı, özellikle laiklik konusunda dikkatli bir söylem geliştirmek gerekliliğini doğurmuştur diyebiliriz. Ordu, uzun süre en korkulan ve asıl dikkat edilmesi gereken odak olarak kalmış, bu yüzden görüntü ve söyleme dikkat edilmiş, hukuki düzlem mümkün oldukça az rahatsız edilmeye çalışılmıştır. Özellikle AK Parti iktidarının ilk dönemlerinde, özellikle başörtüsü konusunda hemen geri adım atılmasında ya da çok uzun bir süre adım atılmamasında da bunu görebiliriz (Bu sorun AK Parti iktidarının ilerki evrelerinde, 2007’de çözümlenecektir). Sonuç olarak merkez sağ partilerin ve kitle partisi boyutlarına ulaştıkça da ideolojik nitelikli partilerin bu tarihsel mirası özenle koruduğunu söyleyebiliriz. Merkez Sağ partilerin liderleri, kazara bu kuralı aştıklarında, yani görüntüde ve hukuk düzleminde bir aşırılık yaptıklarında, aldıkları uyarıyla hemen kuralın

zaman ve sonuna kadar takip ve müdafaa olunacaktır.’ Bu sözlerin tepki çekebileceğini düşünen Demirel, aynı konuşmada ‘Kahraman Türk Ordusu ile Türk halkını karşı karşıya getirmeyi arzu edenlerin sonu hüsrana olacaktır. AP bunun teminatıdır. Bu oyuna gelmeyecektir. Türk halkı asil ve kahraman ordusuna minnet ve şükranla sevgi ve muhabbetle bağlıdır’ demeyi de ihmal etmemiştir.” Demirel, a.g.e. aynı yer.

³⁸ Demiral, a.g.e. s. 45.

³⁹ Tunçay, a.g.m., aynı yer.

⁴⁰ Demirel, a.g.e. s. 47.

belirlediği çizgi gerisine çekilmeyi de huy edinmişlerdir. Bu da Merkez Sağ'ın “deneme –yanılma” tutkusunun kural haline gelmesi anlamındadır. Dolayısıyla sınırlar kazara ya bilinçli olarak zorlandığında hemen partiler kendilerine çeki düzen vermektedirler. Dolayısıyla yukardaki kuralın merkez sağ partilerin iktidarlarının ayrılmaz bir parçası olduğu değerlendirilmesi daha yerinde görünmektedir. Sonuç olarak bu toplumsal yasanın, Türk siyasal hayatına 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrası AP ve Süleyman Demirel tarafından armağan edildiğini tekrarlayabiliriz.

Haziran 1968 kısmi Senato seçimlerinde ve 12 Ekim 1969 genel seçimlerinde de AP birinci parti olarak oy oranını büyük ölçüde korumayı başarmıştır.⁴¹ 3 Kasım 1969'da kurulan İkinci Süleyman Demirel Hükümeti ise 1970 bütçe görüşmelerinde bütçenin parti içi muhalefetin de etkisiyle reddedilmesi yüzünden düştü.⁴² Ancak Demirel 6 Mart 1970'de 3. kez hükümeti kurdu.⁴³

3.1.2. Çoğunlukla Merkez Sağ Partilere Uygulanan Diğer Bir Siyasal Yasa

Ağustos 1970'de yapılan % 65 oranındaki devalüasyon Demirel hükümetleri dönemi için sonun başlangıcı oldu. Bu olay Türk siyasal hayatında “devalüasyon yapan hükümet ya düşürülür ya devrilir” kuralının yeni bir uygulamasının önünü açmıştır. Buna göre tarihsel olarak bazı büyük devalüasyonlarla sonuçlarını aşağıdaki tabloda gözlemleyebiliriz:

DEVALÜASYON	DARBE/HÜKÜMET DEĞİŞİKLİĞİ	SONRASI
1970 Ağustos Devalüasyonu	12 Mart 1971 Darbesi	Milliyetçi Cephe Hükümeti
1980 24 Ocak Devalüasyonu	12 Eylül 1980 Darbesi	Özal Hükümetleri
2001 Şubat Devalüasyonu	AK Parti İktidarı	Erdoğan-Gül İdaresi ⁴⁴

Bu kuralın bir uzantısı olarak Türkiye'nin Osmanlı'dan beri değişmez iktisadi kuralının “yüksek faiz- düşük kur” olduğunu söyleyebiliriz.

⁴¹ Tunçay, **a.g.m.**, s. 1985.

⁴² Tunçay, **a.g.m.**, s. 1986; Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 383

⁴³ Demirel, s. 107; Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 384

⁴⁴ Bu tablo ve kısa açıklaması için Bkz. Yalçın Küçük, **Ders 1, Küçülme Savaşı**, Salyangoz Yayınları, Ekim 2006, s. 431.

Devalüasyon zaten “Yüksek faiz-düşük kur” kuralının aşılmasıdır. Bu kural, yani “Yüksek faiz- düşük kur” Türkiye’nin özellikle ithal mallara pazar olmayı kolaylaştırdığı ölçüde Batı tarafından kısmen sömürülmesi anlamında gelir. Dolayısıyla Türkiye’de Batının kısmen sömürüsüne izin verme karşılığında⁴⁵ siyasal anlamda egemenliğin korunması ya da kısmen sömürülme karşılığı Türkiye’nin varlığına ses çıkarılmaması gibi bir ilkenin hep uygulandığını, tüm iktidarların bu kuralın kısıncında olduğunu söyleyebiliriz. Bir Türk devletinin varlığına ses çıkarılmaması karşılığında ekonomik yönden Batı’ya ödün verilmektedir. AK Parti iktidarının ilerki dönemlerinde faizin düşürülmek istenmesinin içte ve dışta bir baskıyla karşılanması da buna örnek olarak verilebilir. Bu kuralı aşanlar büyük bir baskıyla karşılaşmakta ve sonrasında geri adım atmakta ya da yeni bir iktidara yerlerini bırakmaktadırlar.⁴⁶ Başka bir deyişle uluslararası küresel güçlerin asıl zorlaması Türkiye’nin ekonomik anlamda bir “Pazar” olma niteliğinin korunmasıdır. Bunu sağlayan hükümetler makbul sayılmaktadır. “Yüksek faiz- düşük kur” zorlamaları bu anlama gelmektedir.

1970 sonu ve 1971’in ilk aylarında Türkiye’de şiddet olaylarında artış görülünce bu durum bir askeri müdahalenin nedeni olarak ortaya çıktı. 12 Mart 1971’de Silahlı Kuvvetler’in Cumhurbaşkanı’na ve Meclis Başkanı’na verdiği bir muhtıra yüzünden Başbakan Demirel istifa etti.⁴⁷ Bunun üzerine 1971-1973 arası sürecek olan “Partiler Üstü Hükümetler Dönemi” başlamış oldu.⁴⁸

3.2. 12 Marttan Soğuk Savaşın Bitişine Kadar Merkez Sağ Partiler: 1971-1991

⁴⁵ Burada “karşılığında” sözcüğü çok önemlidir. Ekonomik bir çıkar sağlama karşılığında Batı’dan siyasi olarak varlığını sürdürmeye izin alma anlamına gelir. Ekonomik sömürü karşılığı siyasi olarak varlığını sürdürme politikasının odağı olan bu “karşılığında” sözcüğünü aynen kullandığı için şu pasaj önemlidir: “Kısa bir süre sonra Avrupa ürünleriyle dolup taşacak Osmanlı pazarının açılması **karşılığında**, Babiali Balkanlar’dan ve Kafkasya’dan İmparatorluğu tehdit eden Rusya’ya karşı kudretli Büyük Britanya’dan destek almıştı.” Hans – Lukas Kieser, **İskalanmış Barış, Doğu Vilayetleri’nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet, 1839-1938**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 23. İthalat artışı eninde sonunda cari açıkları ve dış borçlanmayı artırmaktadır. Siyasi olarak bağımlılık bu tabloya eklenmektedir.

⁴⁶ Yiğit Bulut’un bu konu ile ilgili süreci 1850’lere kadar çeken değerlendirmesi bu çalışmaya ek olarak verilmiştir. Ancak bu yazıdan bir bölüm şu aşamada aydınlatıcıdır: “...Benzer uygulamalarla ilgili Cumhuriyet döneminden örnekler sıralayıp bu konuyu kapatalım: 1946 Başbakan Recep Peker, devalüasyon oranı yüzde 53, düşürüldü..1958 Başbakan Adnan Menderes devalüasyon yüzde 60, düşürüldü...Ağustos 1970 Başbakan Süleyman Demirel devalüasyon oranı yüzde 40, düşürüldü...Ocak 1980 Başbakan Süleyman Demirel devalüasyon oranı yüzde 35, düşürüldü...Nisan 1994 Başbakan Tansu Çiller devalüasyon oranı yüzde 50, düşürüldü...Şubat 2001 Başbakan Bülent Ecevit devalüasyon oranı yüzde 50, düşürüldü...” Yiğit Bulut, “ ‘Kan emiciler’ sırtımıza 1850’lerde bindiler...”, **Vatan Gazetesi**, 27 Nisan 2008.

⁴⁷ Faroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 411

⁴⁸ Tunçay, **a.g.m.**, s. 1986

3.2.1. 1971-1980 (12 Eylül'e Kadar) Merkez Sağ Partiler

AP, 1. Nihat Erim Hükümeti'ne 5 üye verdi.⁴⁹ 1972 yılı 6. Kongrede ise Süleyman Demirel artık parti içi çekişmeleri aşmış ve partiye kesin egemen haline gelmişti. Geçiş döneminde 1973 seçimlerine kadar olan Naim Talu hükümetinde de AP'li bakanlar yer aldı.⁵⁰

1973 yılı seçimlerinde ise AP büyük oranda oy kaybına uğradı ve oy oranı % 30'a düşünce iktidarı CHP-MSP hükümetine bırakmak zorunda kaldı. Kıbrıs Çıkartması'nı da gerçekleştiren bu hükümet sonrası AP, 31 Mart 1975'te Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile 1. Milliyetçi Cephe (MC) iktidarının liderliğini üstlendi ve Süleyman Demirel yeniden başbakan oldu.⁵¹

Bu ilk MC hükümeti dönemi şiddet olaylarının arttığı bir süreç oldu. Şiddet olaylarının arttığı dönemde yapılan Ekim 1975 Senato kısmi seçimlerinde AP ve CHP oylarını artırarak siyasal yaşamın iki partili bir sisteme doğru evrilmesinin önünü açtılar. Bu dönemde petrol krizine ek olarak artan şiddet olayları ve enflasyon artışı, giderek yönetilmesi zorlaşan bir Türkiye manzarası yaratıyordu. Bunun üzerine seçimler 4 ay erkene alındı.⁵²

5 Haziran 1977 genel seçimleri CHP'nin tarihi en yüksek oy oranı olan % 41'i elde etmesiyle sonuçlansa da Temmuz 1977'de 2. MC hükümeti kuruldu. Bu durum bujuvazinin halen merkez sağ partiler üzerindeki denetiminin sağlanamaması olarak yorumlanmıştır.⁵³

Kısa süreli Ecevit Hükümeti döneminin ardından 14 Ekim 1979'da 6. Süleyman Demirel Hükümeti bu kez MSP ve MHP'nin dışardan desteğiyle bir azınlık hükümeti olarak kuruldu. Ancak bu hükümet de daha önceki Ecevit Hükümeti gibi kısa sürede yıprandı ve bir çözüm olma niteliğini yitirdi.⁵⁴

1979 sonuna doğru Silahlı Kuvvetler'in verdiği yeni bir muhtıra ise sahipsiz kaldı. Ardından Cumhuriyet tarihinin en önemli değişimlerinden biri 24 Ocak 1980 kararlarıyla alındı. Bu kararlarla temel olarak Türk ekonomisi ithal ikameci sanayileşmeden ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçmiş oluyordu. Türk parası %50'ye yakın oranda değer yitirdi. Daha önce de değindiğimiz toplumsal-ekonomik yasa gereği bu kadar yüksek devalüasyon yapan bir hükümetin ayakta kalması mümkün değildi. Esasen toplumu ve

⁴⁹ Tunçay, **a.g.m.**, aynı yer

⁵⁰ Tunçay, "**a.g.m.**", s.1988

⁵¹ Tunçay, **a.g.m.**, s.1989

⁵² Tunçay, "**Siyasal Gelişmenin Evreleri**," s.1990

⁵³ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Nisan 2007, s.176

⁵⁴ Tunçay, **a.g.e.**, aynı yer

özellikle çalışan kesimleri böyle bir programa ikna etmek demokrasi içinde olamazdı. Toplam talebin kısılması olmaksızın üretimde ihracat için yeterli bir fazlanın olması ve yine işçi ücretlerini kısıtlanmadan ihraç mallarının fiyatlarını uluslararası rekabete uygun düşüklükte tutmak mümkün değildi. Zaten sonradan 12 Eylül'ü gerçekleştirecek Askeri yönetimin hükümete aldığı Turgut Özal, bu süreçte bu politikaları uygulamak için uygun koşulları bulmuş olacaktır.⁵⁵ Cumhurbaşkanlığı krizi gibi, terör gibi, görünür gerekçelere dayanan askeri darbe 12 Eylül 1980 günü gerçekleşti ve Türk Siyasal Hayatı yeniden kesintiye uğradı.

Son iktidar partisi olarak AP yöneticileri ise darbe idaresine karşı "muhalif bir tutum almadılar ancak aktif bir destek de vermediler."⁵⁶ Ancak AP diğer partilerle birlikte 16 Ekim 1981 günlü 2533 sayılı yasa ile kapatıldı. Böylelikle AP'nin hukuki ömrü sona erdirilmiş oldu.⁵⁷

3.2.2. 1980-1991 Arası Geçiş Dönemi: DYP ve ANAP Gerilimi

Türkiye 1983 Seçimleri ile yeniden siyasal partilerin de olduğu, ancak 12 Eylül düzeninin sıkı kontrolü altında kalacak demokratik parlamenter rejime dönüş yaparken bu seçimlere sadece Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve Halkçı Parti (HP) katılabildi. "AP'nin geçici başkanlı hali" olarak görülen ve adını da Süleyman Demirel'in bir sloganından alan Büyük Türkiye Partisi (BTP) kapatıldı.⁵⁸ Bu durumda ANAP'ı Merkez sağ bir parti olmakla birlikte DP-AP geleneğinin tam uzantısı saymak doğru olmamaktadır. BTP yerine kurulan Doğru Yol Partisi (DYP) ise ancak 1987 genel seçimlerinde meclise girebildi. Bu durumda DP-AP çizgisinin devamı olan merkez sağ parti DYP olurken ANAP 12 Eylül'ün getirdiği özel şartlarda kendine varlık sahası açmış bir partiydi. Bir kaynak ANAP için şöyle demektedir:

"ANAP parçalanmış partilerin hiçbirinin devamı olmamasının yanı sıra tüm bu partilerdeki iyi unsur ve fikirleri bir araya getirebilmiş bir partiydi. Adalet Partisi kadar muhafazakar, gelenekçiler kadar islamcı, neo-faşistler kadar milliyetçi, sosyal adalete olan inancından dolayı da CHP kadar ortanın soluydu. Aslında ANAP muhafazakar, demokratik olmayan, serbest piyasa ve küresel değerlere bağlı bir partiydi.

⁵⁵ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.181. Şu sözler yazara aittir: "24 Ocak Kararları ancak muhalefet edilemeyen istikrarlı bir rejim tarafından gerçekleştirilebilirdi." Faroz Ahmad, "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.7, s.1998

⁵⁶ Demirel, **a.g.e.** s. 78

⁵⁷ Demirel, **a.g.e.** aynı yer

⁵⁸ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.189

Partinin liderliğini ve politikalarını sorgulayan liberaller ise partiden ayrılmak zorunda kalmışlardı.”⁵⁹

Burada önemli olan nitelermelerden dikkat çeken ANAP'ın siyasal bir yelpazeye yaslanması kadar demokratik olmayan ve küresel değerlere yani neo-liberal anlayışa hizmet eden nitelikte bir parti olmasıdır. Hatta ANAP'ı bu açıdan 1980 öncesi MC hükümetlerinin partileşmiş hali saymak yanlış olmaz.⁶⁰ Bu açıdan ANAP da AP gibi özellikle kırsal kesimde gücünü hissettiren bir parti olsa bile ⁶¹ özellikle liderlik açısından ve öne çıkan bu nitelikleriyle aslında AP'nin ve DP geleneğinin tam olarak uzantısı sayılamaz. Bu çizginin asıl devamı pozisyonundaki DYP ise 1984 yerel seçimlerinde ANAP karşısında göreceli olarak başarısız olmaktan kurtulamadı.⁶²

20 Mayıs 1983 tarihinde, “12 Eylül öncesinde Süleyman Demirel hükümetlerinde DPT ve başbakanlık müsteşarlığı, 12 Eylül sonrasında da Ulusu Hükümetinde başbakan yardımcılığı görevlerini üstlenen, “24 Ocak Kararları”nın dolayısıyla, 1980’ler Türkiye ekonomisinin ‘mimarı’ olan Turgut Özal’ın genel başkanlığında” kurulan⁶³ ANAP ile kapatılan BTP yerine 23 Haziran 1983 tarihinde Ahmet Nusret Tuna gibi tanınmamış ve emanetçi bir ismin genel başkanlığında kurulan DYP ⁶⁴ arasında hemen ortaya çıkan gerilim, aslında bir liderlik kavgası ve bir mirasın paylaşılabilmesi gibi görünse de bu partilerin birbirlerine karşı yönelttikleri eleştirilerin ve yürüttükleri mücadelenin altında demokrasi ve liberalizm gibi ideolojik temelli bazı farklılıkların ve vurguların bulunduğundan da söz etmek gerekir.⁶⁵ Bunun da ötesinde ANAP'ın DP-AP çizgisinden sosyal ve politik açıdan ayrıldığı daha önemli bir nokta, bu partinin köylülük, gelenekselcilik gibi klasik sağ temalarla belirlenen ve laik-seçkin-cumhuriyetçi-şehirli olarak nitelenen statükonun karşısında olmaktan gelen bir söylem ve ideolojik yaklaşımdan uzaklaşarak, küresel sermayeye eklenmekle birlikte kültürel anlamda daha yerel temalarla öne çıkan uzantılara da sahip bir bujuvazinin temsilcisi haline gelmesi oldu.⁶⁶

Bu açıdan ANAP'ı merkez sağ partilerin gelişim sürecinde hep varolan taban ve liderlik farkını giderek önemsizleştiren ve statüko ile uzlaşmacı üst

⁵⁹ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.191. ANAP'ın kendisi ile ilişkin tarifi de bu partinin “Milliyetçi, muhafazakar ve sosyal adaletçi” olduğu yönündedir. Bkz. İlhami Soysal, “12 Eylül Sonrasının Başlıca Partileri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.8, s.2135

⁶⁰ Mert, **a.g.e.**, s.55

⁶¹ Şirin Tekeli, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.7, s. 1820

⁶² Tekeli, **a.g.e.**, s. 1823

⁶³ http://www.sodev.org.tr/Haberler/2007/secim2007/siyasi_partiler_hakkinda_kisa_bilgiler.htm

⁶⁴ http://www.sodev.org.tr/Haberler/2007/secim2007/siyasi_partiler_hakkinda_kisa_bilgiler.htm

⁶⁵ Mert, **a.g.e.**, s.56

⁶⁶ Mert, **a.g.e.**, s.58

kadrolar alışkanlığını bozan bir geçiş dönemi partisi olarak “erken dönem AK Parti” ya da “Geçiş dönemi AK Parti” olarak nitelemek mümkündür. Organik olarak, küçük de olsa, bir süre daha Türk siyasal hayatında ANAP adında varlığını koruyan bir parti olmasına ve AK Parti’nin de tarihsel olarak MSP-Refah-Fazilet Partileri çizgisinden gelmesine rağmen neo-liberal ideolojiye olan bağlılığı açısından konuya yaklaştığımızda, Merkez Sağda özellikle ilk iktidar dönemlerindeki AK Parti’yi politik ve ideolojik bakımdan ANAP’ın devamı olarak niteleme daha doğru olabilir. AK Parti zaten çoğunlukla da önemli oranda eski ANAP’lı kadroyu kullanarak bu partiyi devam ettirmiş gibi görünmektedir. Başka bir deyişle ANAP, Merkez Sağda AK Parti’yi öncelmiş bir parti olarak nitelenebilir.⁶⁷

Zaten ANAP lideri Turgut Özal’ın da aslında MSP’den eski bir milletvekili adayı olduğunu düşündüğümüzde bu devamlılık daha da anlaşılabilir. Bunun dışında hem uluslararası bakış, hem de iç destekleyiceler bakımından da ANAP ve AK Parti, bir devamlılığı açıkça ortaya koymaktadır. Hem AK Parti’nin kitle tabanı hem de AK Parti’nin iktidarının özellikle ilk dönemlerinde yoğunlaşan TÜSİAD, AB, ABD ve liberal kalemlerin desteği açısından bir devamlılık söz konusudur.

6 Eylül 1987 tarihinde yapılan bir referandumla eski siyasilere, bu arada Merkez Sağ’ın eski liderlerine yeniden siyaset serbestliği getirilmesi ANAP ile DYP arasındaki gerilimi tırmandırdı. Bu ayrımın avantajlı durumunu sürdürmek isteyen ANAP hemen referandum’un ardından genel seçimlere gitti. ANAP’ın oy oranı, 1983’teki % 45’ten % 36, 3’e düşmesine rağmen meclisteki sandalye oranı artarak % 64 gibi orantısız bir büyüklüğe ulaştı.⁶⁸ Bu arada DYP de 2. Genel Başkan Yıldırım Avcı ve 3. Genel Başkan: Hüsametdin Cindoruk’un ardından 4. Genel Başkan Süleyman Demirel olmuştu.⁶⁹ ANAP lideri Turgut Özal ise Cumhurbaşkanı olmayı tercih edince zayıf bir yönetim gösteren Yıldırım Akbulut döneminde ANAP’ın oy gücü ve toplumdaki tercih edilme durumu giderek azaldı. 20 Ekim 1991’de yapılan seçimlerde ise artık merkez sağın en güçlü partisi, ANAP’ın 115 sandalyesine karşılık 178 sandalye

⁶⁷ Bu konuda eski ANAP’lı Hasan Celal Güzel’in şu sözleri konuya ışık tutacak niteliktedir: *“Evvvela şu tespitte bulunalım ki, Özal AK Parti’yi ve Erdoğan’ı desteklerdi. Demirel gibi, siyasi ömrünü demokrat geçinerek, suret-i haktan görünerek CHP despotizmiyle uğraşarak geçirdikten sonra, CHP’li ve Jakobin olmaya kalkışmazdı. Zira bu dönemde bazı önemli farklara rağmen –O’nun misyonuna en uygun parti, AK Parti Olurdu.”* Hasan Celal Güzel, *“Özal Yaşasaydı...”*, 17 Nisan 2008, Radikal Gazetesi. Burada Süleyman Demirel ismi ile aslında Merkez Sağ kavramının karşılıma yetmeyeceği bir dönüşümün ve bu dönüşümde CHP ile AK Parti’nin karşılıklı olarak beliren konuları da vurgulanmış olmaktadır. Bu dönüşüm, bu küçük çalışmanın en önemli sonuç maddesi olmaktadır.

⁶⁸ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.192

⁶⁹ http://www.sodev.org.tr/Haberler/2007/secim2007/siyasi_partiler_hakkinda_kisa_bilgiler.htm

çıkaran DYP olmuştu. Özal'sız ANAP varlığını korumasına rağmen Süleyman Demirel eski konumuna yavaş yavaş kavuşmaya başlamıştı.⁷⁰

Bu dönemde İdeolojik olarak ANAP ve DYP arasında bir fark olmadığı söylemi yaygın bir hal almıştır. Toplumun ve iş dünyasının da beklentisi bu yönde olmasına rağmen, bu dönem aynı zamanda Merkez Sağ'ın büyük kitlesel tabanının yavaş yavaş bu iki partiden de kaymaya başladığı bir dönem olarak da nitelendirilebilir. Bir başka deyişle Merkez Sağın DP'den beri var olan lider kadro ile taban arasındaki farklılıkların yarattığı ve düzen karşısındaki esnekliği sağlayan yönetim-parti tabanı ikiliği giderek işlevsiz kalmış, temsil ettiği kitlenin büyüklüğü bakımından ideolojik merkez liberallikten giderek koyu muhafazakarlığa doğru kaymıştır.⁷¹ Bu süreç, sonuçta Merkez Sağ'I temsil ettiğini söyleyen ANAP ve DYP'yi etkisizleştirmiş ve neredeyse marjinalize etmiştir. Bu büyük dönüşümün dünyada da soğuk savaşın bitişine denk düşmesi ise tarihsel dönemselleştirme açısından da uygundur. Bu süreçte eskinin ideolojik farklılıkları yerine yeni dünya düzenine uyum ya da karşıtlık gibi yeni bölünmeler ve yeni siyasal ayrışmalar öne geçmiştir.⁷²

3.3. Soğuk Savaşın Bitişinden Soğuk Savaşın Bitişinin Algılanışına Kadar Geçen Dönemde Türk Siyasal Hayatında Merkez Sağ Partiler: 1991-1997 (28 Şubat 1997)

Soğuk Savaşın bitişinden sonraki en önemli olaylardan biri Süleyman Demirel'in 1993'te Özal'ın ölümü ardından Cumhurbaşkanı olması ve bunun sonucu tıpkı Özal'ın Cumhurbaşkanlığı sonrasında ANAP'ın başına geldiği türden DYP'nin de Tansu Çiller başkanlığında giderek seçmen desteği bakımından küçülmesidir.

Bu ara dönemde 24 Aralık 1995 seçimlerinde DYP % 19, 8 ve ANAP % 19, 65 oy alırken Refah partisi % 21, 8 oy almayı başarmıştı.⁷³ Bu gelişme, merkez sağın, kitle tabanı açısından dramatik bir biçimde eridiği dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bülent Ecevit liderliğindeki Demokratik Sol Parti (DSP)'nin dışardan desteklediği kısa süreli ANAP-DYP koalisyonu 6 Mart-6 Haziran 1996 tarihleri arasında hükümeti oluşturdu. Bunu Refah (RP)-DYP koalisyonu izledi.⁷⁴ ANAP liderinin başkanlığındaki bir hükümette bulunmayı kabul etmeyen DYP lideri, RP liderinin başkanlığındaki bir hükümette olmayı kabul edebilmişti. Bu durum merkez sağın toplumsal taban kaybını ve Türkiye'deki değişimi algılayamadığının bir göstergesi olarak görülebilse bile, artık Türkiye'de sağ seçmen tabanı üzerinde kimin söz sahibi

⁷⁰ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.193-1995

⁷¹ Mert, **a.g.e.**, s.64

⁷² Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.205

⁷³ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, aynı yer

⁷⁴ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.206-210.

olduğunu ortaya koyması açısından güçlü bir sembolik değer de ifade ediyordu.

Sembolik olarak Dünyadaki büyük değişimin, yani Soğuk Savaşın artık bittiğinin, Türkiye’de gecikmeli algılanışı demek olan olay 28 Şubat 1997 de gerçekleşti. Bu gün Milli Güvenlik Kurulu DYP-RP iktidarının başbakanı Necmettin Erbakan’a, daha çok Türkiye’de laiklik karşıtı hareketlerin önüne geçilmesine yönelik 27 maddelik bir önlem paketini kabul ettirdi. Bunun ardından da 18 Haziran 1997’de hükümet başkanı istifasını verdi.⁷⁵

Kimilerince yeni bir askeri darbe olarak (Post-Modernist Darbe olarak) nitelendirilen bu olay, aslında AK Parti’nin önünü de açmıştır.

Bu tarihsel olay aynı zamanda Türkiye’de Komünizmin ilk önemli tehlike olmaktan çıkması ile soğuk savaşın bitişinin çok geç de olsa anlaşılmasını ifade eder. Ama bundan daha da önemlisi, Türkiye’nin bu bitiş geç de olsa anladığını ortaya koysa bile bunun gereklerini hâlâ yerine getirememesi ve soğuk savaş sonrası dünya da kendini doğru yerde konumlandırmakta gösterdiği gecikmenin halen sürmesidir.

3.4. 28 Şubat 1997’den AK Parti İktidarına (Ya da 11 Eylül Saldırılarına) Kadarki Dünya Düzeni İçinde Merkez Sağ Partiler

27 Şubat 1997 askeri darbesi sonrası istifa eden hükümetin yerine Mesut Yılmaz liderliğinde ANAP-DSP ve Demokrat Türkiye Partisi⁷⁶ (DTP) nin katıldığı bir koalisyon Kasım 1998’e kadar görev yaptı. Bu arada Ocak 1998’de Refah Partisi (RP) kapatıldı. (Bu partinin yerine kurulan Fazilet Partisi (FP) ise Haziran 2001’de kapatılacaktır. Ancak bu çizgide daha önemli bir gelişme 2001 Ağustos ayında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) kurulmasıdır.⁷⁷ Ocak 1999’da bu kez Ecevit ve bağımsızlar seçim dönemi hükümeti kuruldu.

PKK lideri’nin yakalanması sonrası yapılan 1999 Nisan seçimleri Türkiye’de Merkez Sağ Partilerin kitle tabanlarının tamamen bittiği ve artık bambaşka bir atmosferin yaşandığı bir dönemin başlangıcı oldu. DYP ve ANAP bu seçimden tamamen başarısız çıktılar. Bu Merkez Sağ’ın çöküşüydü.⁷⁸

Türkiye’de Merkez Sağ’ın tıpkı ölen bir yıldızın ışıklarının bir süre daha dünyaya ulaşıp halen varmış izlenimi vermesi gibi bu sonun başlangıcı dönemi, 3 Kasım 2002 tarihine kadar sürdü. Bu tarihte yapılan seçimlerde artık Merkez

⁷⁵ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.210.

⁷⁶ 1997’de Doğru Yol Partisi içindeki fikir ayrılıkları sonrasında bu partiden istifa eden Hüsamettin Cindoruk, İsmet Sezgin ve Gökberk Ergenekon gibi isimler tarafından 7 Ocak 1997’de kurulan parti. https://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrat_Türkiye_Partisi.

⁷⁷ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.210-211.

⁷⁸ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.211.

Sağ olarak etiketlenmiş partiler meclis dışında kaldılar.⁷⁹ Ve o tarihten sonra da bir daha yeniden bir seçenek oluşturma ve yeniden parlamentoya girebilme yeteneklerini yitirdiler.

Bu gelişmelerin ilk başlarda yeni bir dönemi hazırladığı tam da sezilemeyen dış ayağı 11 Eylül 2001 tarihinde NewYork'taki ikiz kulelerin bir terörist saldırıyla yıkılması oldu. ABD'nin yeni bir dünya düzeni arayışının ve Büyük Ortadoğu Projesi'nin⁸⁰ başlangıcını da oluşturan bu olay kısa zamanda Türkiye'deki siyasal gelişmeleri de etkilemiştir.

3.5. 11 Eylül Saldırılarından AK Parti'nin İlk İktidar Dönemine Kadar Merkez Sağ Partiler

AK Parti'nin ortaya çıkışı Türk siyasal hayatında Merkez Sağ siyaset ve Merkez Sağ partiler açısından bugüne kadar yaşanan en önemli sorunsal oluşturmaktadır. Bu partinin ortaya çıkışı askeri darbelerle bile kesintiye uğrayamamış büyük bir siyasi geleneği büyük ölçüde etkilemiş ve onu yıpratmıştır.

AK Parti'nin varlığı Merkez Sağ siyaset ve partiler açısından bir açıdan devamlılığı temsil etse de bir başka açıdan da bitişi temsil etmektedir. Bu yeni durum, Merkez Sağ siyasetin sınırlarının esnetilerek ele alındığında, özellikle Batı ile ilişkilerde gözlemlenen pragmatik-oportunist çizgi düşünüldüğünde ve toplumsal taban açısından aynılıklara vurgu yapıldığında bir devamlılık, başta liderlik olmak üzere partinin başörtüsü gibi eylemlerine karşı Cumhuriyet kurumlarının Laiklik açısından getirdiği eleştirilere ve son kapatma davasına vurgu yapıldığında da bir kopuşu temsil etmektedir. Nuray Mert'in şu sözleri bu tereddütlü duruma işaret etmektedir:

*"...Merkez Sağ siyasette **büyük kırılma** olarak AK Parti örneğine dönersek, şimdiye kadar kırılmadan ziyade devamlılık hususuna dikkat çekmiş olduk. Ancak (daha önce) en büyük kırılma noktasının **ilk kez** bu kadar dindar bir geçmiş ve onun ötesinde İslamcı çizgiden geldiğine değinmiştik. Bu noktada AK Parti merkez sağı temsil etmek açısından ciddi bir meşruiyet krizi yaşamış ve halen yaşamaktadır."*⁸¹

Bu durumu klasik olarak suyun derece derece ısıtıldığında 100 derecede nitelik değiştirerek kaynaması örneğiyle değerlendirdiğimizde, başta liderlik olmak üzere Merkez Sağın 12 Eylül sonrası ANAP ve DYP olarak ortaya çıkan ayrışmasında ANAP çizgisi, nicelik olarak giderek önce Merkez Sağ çizgisini esnetip yelpazesini genişletmiş, giderek nitelik değiştirmiştir. Bu açıdan AK Parti'yi Merkez Sağ da taban ile liderlik arasındaki aralığın kapanmasının son

⁷⁹ Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.219.

⁸⁰ "İsrail'i yaşatma projesidir. Türkiye küçük parçalara ayrılmadıkça bu projenin gerçekleşmesi ve yaşaması imkansız görünüyor.", Yalçık Küçük, **Ders 1, Küçülme Savaşı**, s. 243.

⁸¹ Nuray Mert, s. **a.g.e.**, s.111

halkası olarak, izlediği Liberal ekonomik politikalara ⁸²rağmen niteliksel açıdan, bu ana çizginin dışında bir hareket olarak, düşünmek mümkündür. Bu çizginin, esinlendiği ve tarihsel öncüsü ANAP'ın lideri Özal'dan da, Erbakan çizgisindeki Saadet Partisi'nin millici ve anti-emperyalist tavrından göreceli olarak farklı bir parti olduğunu söylemek mümkündür. İzlenen politikaları ise liberal'den ziyade bu çizgiye uygun, aslında neo-liberal olarak nitelenmek daha doğru olur. Bu gelişmeler sonrasında "Merkez Sağ" kavramının artık yavaş yavaş kullanımdan kalktığını da ekleyebiliriz. 2000'li yılların ilk çeyreğine doğru bu durumun geçerli olduğu güçlü bir tez olarak ileri sürülebilir.

Sonuç

Dünya'da 11 Eylül 2001 saldırılarıyla başlayan yeni bir dönemde, artık Soğuk Savaş kalıpları ve kavramlarıyla Merkez Sağ adlandırılmasıyla bile olsa Türkiye'de geleneksel ayrışmaların ortadan kalktığını, Sol'un başta CHP olmak üzere Kemalist geçmişine yaslanarak kitle tabanını ve konumunu belirginleştirmesine karşılık Merkez Sağ'ın büyük bir çöküşle cumhuriyetçi kazanımları savunmaya yönelik bir taban oluşturamadığını ve bu kesimi dış faktörlerle çok açık biçimde desteklenen anti-Kemalist bir akıma kaptırdığından ve işlevsiz kalarak tarih sahnesinden çekildiğinden sözedebiliriz. Bu noktada Merkez Sağ'da baştan beri varolan liderlik ve taban ayrımında, belli başlı seçkin üst kademelerin yeni bölünmede CHP çizgisine yaklaştıklarını ya da yaklaşacaklarını, tabanın ise büyük ölçüde AK Parti çizgisi altında yer aldığını söyleyebiliriz. Bu açıdan Türkiye'de artık muhafazakar toplumsal tabanı liderlik ve taban ayrışması yaratarak Cumhuriyetçi-liberal-Merkez Sağ liderlik altında tutmanın olabirliği kalmamıştır diyebiliriz.⁸³ Sonuçta Türk siyasetinde bundan sonra bilimsel anlamda bir işlev görecektir ayrımın Merkez Sağ-Merkez Sol olarak kavramlaştırılmayacağını, hatta "Merkez Sağ" kavramının giderek kullanımdan kalkmaya başladığını söyleyebiliriz. Kullanıma giren "Kutuplaşma" kavramı etrafında biçimlenecek yeni ayrımın hangi toplumsal katmanlara dayanacağı ve bunun nasıl kavramlaştırılacağı sorusuna yanıt vermek için yeteri kadar zaman geçmesini ve belki de bir AK Parti sonrası Türkiye manzarasını tarif edecek kadar beklemek gerekecektir.

Kaynaklar

Kitaplar

Ahmad, Feroz; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, Ekim 1995

⁸² Nuray Mert, s. a.g.e., s.118

⁸³ Bkz. Bu çalışma içinde yer alan 70. dipnot

Ahmad, Faroz ve Bedia Turgay; **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Temmuz 1976

Ahmad, Feroz; **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Nisan 2007

Demirel, Tanel; **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004

Demiral, Cafer; (Haz.) **Türkiye’nin 42 Hükümeti**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1973Kieser, Hans – Lukas; **İskalanmış Barış, Doğu Vilayetleri’nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet, 1839-1938**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005

Küçük, Yalçın; **Ders 1, Küçülme Savaş**, Salyangoz Yayınları, Ekim 2006

Mert, Nuray; **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, Birinci Baskı, Ağustos, 2007

Makaleler

Ahmad, Faroz; “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.7

Eroğul, Cem; “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der.) İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tomak, Belge Yayınları, Aralık 1990

Soysal, İlhami; “12 Eylül Sonrasının Başlıca Partileri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.8

Tunçay, Mete; “Siyasal Gelişmenin Evreleri,” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.7

Gazete Köşe Yazıları

Bulut, Yiğit; “ ‘Kan emiciler’ sırtımıza 1850’lerde bindiler...”, **Vatan Gazetesi**, 27 Nisan 2008.

Güzel, Hasan Celal; “Özal Yaşasaydı...”, **Radikal Gazetesi**, 17 Nisan 2008.

İnternet Kaynakları

http://www.sodev.org.tr/Haberler/2007/secim2007/siyasi_partiler_hakkin_da_kisa_bilgiler.htm

https://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrat_Türkiye_Partisi.

Gazeteler

Hürriyet Gazetesi, 4 Mayıs 2008

Ekler

Ek-1. ANAP

Anavatan Partisi, 20 Mayıs 1983'te, 12 Eylül öncesinde Süleyman Demirel hükümetlerinde DPT ve başbakanlık müsteşarlığı, 12 Eylül sonrasında da Ulusu Hükümetinde başbakan yardımcılığı görevlerini üstlenen, "24 Ocak Kararları"nın dolayısıyla, 1980'ler Türkiye ekonomisinin "mimarı" olan Turgut Özal'ın genel başkanlığında kurulmuştur. Partinin kurucuları arasında Hüsnü Doğan, Adnan Kahveci, Veysel Atasoy, Erol Aksoy, Cemil Çiçek, Cavit Kavak gibi isimler yer almıştır. İçişleri Bakanlığına 37 kurucunun ismini bildiren Özal'ın listesinden 7 kişi veto edilince, geriye kalan 30 kişi ANAP'ın 1983 milletvekili genel seçimlerine girme hakkı kazanmasına yeterli olmuştur. Partinin Turgut Özal sonrası Genel Başkanlıklarını Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz yapmıştır. Anavatan Partisinin 3 Kasım 2002 seçimlerinde büyük oranda oy kaybedip % 5, 2 lik oranla parlamento dışında kalması sonrasında istifa eden Mesut Yılmaz'ın yerine 11 Ocak 2003 tarihli kongrede Genel Başkanlığa Ali Talip Özdemir seçilmiştir. 2004 yılında yapılan genel genel kongrede Nesrin Nas seçilmiştir. Erkan Mumcu'nun partiye katılması ile 02/04/2005 tarihinde Genel Başkanlığa seçilmiştir. Parti 2009 yılında DP ile birleşerek hukuki varlığına son vermiştir.

Ek-2. DYP

Kuruluş tarihi: 23 Haziran 1983 1. Genel Başkan: Ahmet Nusret Tuna 2. Genel Başkan: Dr. Yıldırım Avcı 3. Genel Başkan: Hüsamettin Cindoruk 4. Genel Başkan: Süleyman Demirel 5. Genel Başkan: Mehmet Gölhan (Vekâleten) 6. Genel Başkan: Prof. Dr. Tansu Çiller 18 Nisan 1999 genel seçimi: 3 milyon 742 bin 317 oy ve % 12, 03 ile beşinci parti oldu. 23 Haziran 1983'te kurulan Doğru Yol Partisi (DYP), 12 Eylül partilerinden Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin kapatılmasıyla saflarına katılan 21 milletvekilinin katılımıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de fiilen oluştu. 1986 yılında 11 milletvekilliği için yapılan ara seçimlerinde 4 milletvekilliği kazanan Doğru Yol Partisi, 1987 milletvekilliği seçimlerinde de 59 sandalye elde etti. 1989 mahalli seçimlerinde en yüksek oyu alan DYP, 20 Ekim 1991 milletvekilliği seçimlerinde 182 milletvekili ile TBMM'ye girdi. TBMM 'de en çok milletvekiline sahip parti olması nedeniyle, DYP o dönemdeki genel başkanı Süleyman Demirel'in başkanlığında SHP ile koalisyon hükümeti kurdu. Demirel'in, Turgut Özal'ın ölümü üzerine 16 Mayıs 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmesini izleyerek, 13 Haziran 1993'te yapılan olağanüstü kongrede, genel başkan yardımcısı Prof. Dr. Tansu Çiller, diğer adaylar İsmet Sezgin ve Köksal Toptan'ı geride bırakarak DYP genel başkanı oldu. Tansu Çiller, 25 Haziran 1993'te de SHP ile yeniden koalisyon hükümetini oluşturdu. 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimler sonrasında DYP, ANAP ile azınlık hükümeti kurdu. Refah Partisi'nin Anayasa Mahkemesi'ne

yaptığı başvuru sonucunda yapılan güven oylaması iptal edildi ve bu hükümet sona erdi. Hükümet arayışları sonucu RP-DYP hükümeti kuruldu. DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, bu hükümette Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı 3 kasım 2002 seçimlerinde DYP barajı geçemeyerek TBMM de temsil hakkını kaybetti. Olağan genel kurulda Seçimlerden bağımsız milletvekili olarak çıkan Mehmet Ağar Genel Başkan seçildi ve TBMM de tekrar temsil edilmeye başlandı. Parti 2007 yılında Demokrat Parti adını alınca DYP'nin hukuki varlığı son bulmuş oldu.

Ekler İçin Kaynak

http://www.sodev.org.tr/Haberler/2007/secim2007/siyasi_partiler_hakkinda_kis_a_bilgiler.htm